

JAK PISAĆ O BISKUPACH? KILKA UWAG NA TEMAT MONOGRAFII BIOGRAFICZNYCH POLSKICH BISKUPÓW ŚREDNIOWIECZNYCH

W ostatnim ćwierćwieczu wśród historyków badających polskie średniowiecze daje się zauważyć znaczny wzrost zainteresowania życiorysami i karierami polskich biskupów średniowiecznych – w szczególności tych, którzy mieli duży wpływ na historię Kościoła w Polsce, a także dzieje państwa. Efektem tego jest wzrost znaczenia biografistyki w najnowszej polskiej mediewistyce¹. Pod względem chronologicznym zainteresowania biografów sięgają tutaj od przełomu XII i XIII w. aż po początek wieku XVI, obejmując zatem właściwie większość uchwytnego źródłowo polskiego kościelnego średniowiecza. Prace te spotykają się z zainteresowaniem innych badaczy (o czym świadczyć może powstawanie niekiedy nawet kilku recenzji jednej monografii biograficznej). Zwraca się także uwagę na fakt, że wielu znakomitych biskupów wciąż nie doczekało się swoich monografii². Można się więc spodziewać, że w najbliższym czasie powstawać będą kolejne tego typu rozprawy naukowe. W tej sytuacji warto spojrzeć w sposób syntetyzujący na *modus scribendi* już powstałych

---

¹ „W ostatnich latach obserwujemy znaczny rozwój badań nad strukturami i ludźmi Kościoła katolickiego w średniowiecznej Polsce. Czołowe przy tym miejsce zajmuje biografistyka, która z oczywistych względów koncentruje się głównie na działalności najważniejszych przedstawicieli Kościoła lokalnego, biskupach ordynariuszach”, J. Maciejewski, *Wojciech Baran-Kozłowski, Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199-1219). Działalność kościelna i polityczna, Poznań 2005, Wydawnictwo Poznańskie*, ss. 296, „Kwartalnik Historyczny” 113 (2006), nr 2, s. 159.

² P. Chojnacki, *Grażyna Lichończak-Nurek, Wojciech herbu Jastrzębiec – arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362-1436), Kraków 1996, ss. 294, 6 nlb., Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej*, „Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego”, t. 4, [w:] „Kwartalnik Historyczny” 105 (1998) nr 4, s. 136.

monografii biskupich i na tej podstawie spróbować opisać wzorzec dla przyszłych autorów takich publikacji³.

Próba przeanalizowania w jednym krótkim artykule wszystkich powstałych w ostatnim ćwierćwieczu monografii polskich średniowiecznych biskupów jest z góry skazana na niepowodzenie. Spośród nich wybrałam zatem sześć, kierując się przy wyborze w pewnym stopniu moimi zainteresowaniami badawczymi, ale przede wszystkim różnorodnością tych monografii pod względem chronologii żywotów biskupów i ujęcia tematu (ale nie tylko), która umożliwia przyjrzenie się omawianemu zagadnieniu w sposób przekrojowy. Należy również podkreślić, że nie wszystkie z nich są monografiami biograficznymi biskupów *sensu stricto*. Niektóre są publikacjami poświęconymi konkretnym sferom działalności danego hierarchy lub też ukazują jego postać w znacznie szerszym niż tylko biograficznym kontekście. Znalazły się one jednak w orbicie tematyki poruszanej przez ten artykuł ze względu na szczególne walory, które mogą być pożądane również w przypadku biografii⁴. Wybrałam publikacje, których bohaterami są: arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz⁵, biskup płocki Gedko⁶, biskup krakowski Jan Muskata⁷, biskup poznański, krakowski i arcybiskup gnieźnieński Wojciech Jastrzębiec⁸, biskup krakowski, kardynał Zbigniew Oleśnicki⁹ oraz biskup krakowski, arcybiskup gnieźnieński kardynał Fryderyk Jagiellończyk¹⁰. Zapoznanie się

---

³ Ja sama zamierzam w niedalekiej przyszłości dołączyć do ich grona – jako autorka monografii biskupa krakowskiego Jana Grotowica (1326-1347).

⁴ Dlatego też mam nadzieję, że wybaczone zostanie mi określanie ich mianem „monografii biograficznych” czy też „biografii”, co czynię wyłącznie na potrzeby niniejszego artykułu i tylko w tych jego fragmentach, gdzie takie uproszczenie jest przydatne ze względów stylistycznych (np. w tytule).

⁵ W. Baran-Kozłowski, *Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199-1219). Działalność kościelna i polityczna*, „Poznańskie Studia Historyczne”, t. 11, Poznań 2005.

⁶ M. Szymaniak, *Biskup płocki Gedko (1206-1223) Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej*, Toruń 2007.

⁷ T. Pietras, *„Krwawy wilk z pastorałem” – biskup krakowski Jan zwany Muskata*, Warszawa 2001.

⁸ G. Lichończak-Nurek, *Wojciech herbu Jastrzębiec – arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362-1436)*, „Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego”, t. 4, Kraków 1996.

⁹ M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423-1455)*, Warszawa 2004.

¹⁰ N. Nowakowska, *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, Kraków 2011. Przykłady innych monografii biskupich z okresu ostatnich

wymienionymi wydawnictwami oraz dogłębną analizą ich recenzji pozwoliły na wyciągnięcie szeregu wniosków, które z pewnością spotkają się z zainteresowaniem przyszłych autorów monografii biskupich, a być może również i tych, którzy takie prace już napisali.

Konstrukcje monografii biograficznych

Analizę metod pisania monografii biograficznych czy też biografii biskupów średniowiecznych należy rozpocząć od przyjrzenia się strukturze tychże publikacji. Reprezentują one różne typy rozpraw naukowych, od pracy magisterskiej T. Pietrasa, poprzez rozprawy doktorskie, aż po niezwiązaną z uzyskaniem stopnia naukowego książkę M. Koczerskiej. Warto mieć więc na uwadze, że prace te były pisane przez badaczy w różnym wieku i na różnych etapach kariery zawodowej. Właściwie wszystkie poza tą ostatnią można uznać za reprezentujące gatunek monografii biograficznej.

Niezwykle istotnym czynnikiem już na etapie badania struktury pracy jest jej podstawa źródłowa – ze względu na nią rozprawa poświęcona XIII-wiecznemu, mniej znanemu biskupowi musi znacząco różnić się od dzieła poświęconego XV-wiecznemu prymasowi Polski. O ile bowiem autor tej pierwszej może borykać się z niedoborem źródeł i z tego powodu wielu też nie będzie mógł udowodnić ani nawet postawić, o tyle drugi badacz może być zmuszony stawić czoła setkom dokumentów, które będą podstawą do tworzenia szeregu piętrowych tez, które mogą się wzajemnie uzupełniać, ale i wykluczać. Świadomość znaczenia tych czynników pozwoli spojrzeć na strukturę omawianych prac w odpowiednim kontekście.

Już na pierwszych stronach omawianych publikacji widać różnice w podejściu do tematu. Część autorów zdecydowała się na krótki,

---

25 lat: J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda z Ostrowa, biskupa włocławskiego w latach 1300-1323*, Bydgoszcz 1996; W. Graczyk, *Paweł Giżycki, biskup płocki (1439-1463)*, Płock 1999; M. Bruszevska-Głombiowska, *Biskup włocławski Michał. Działalność kościelna, gospodarcza, polityczna (1220-1252)*, Gdańsk 2002. Warto także zwrócić uwagę na prace, gdzie polski episkopat pojawia się w ujęciu zbiorowym, na tle konkretnych wydarzeń lub epoki: K. R. Prokop, *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przeddrydenckiej (druga połowa XIII wieku – pierwsza połowa XVI wieku)*, Kraków 2002; J. Maciejewski, *Episkopat polski doby dzielnicowej 1180-1320*, Kraków-Bydgoszcz 2003; T. Graff, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008.

kilkustronicowy wstęp, co jest powszechnie przyjętą praktyką w przypadku rozpraw naukowych. Jednakże u pozostałych wstęp jest obszerniejszy i podzielony na krótkie podrozdziały, co stanowi pewne *novum*. W większości są to rozprawy podzielone na trzy lub pięć rozdziałów. M. Koczerska podzieliła swoje dzieło na osiem rozdziałów, co – ze względu na mnogość źródeł i wieloaspektowość samej tylko działalności Zbigniewa Oleśnickiego jako biskupa krakowskiego – jest jak najbardziej uzasadnione. Z kolei praca N. Nowakowskiej, choć nie jest zbyt obszerna, podzielona została na siedem rozdziałów, co w tym przypadku jest wskaźnikiem, że mamy do czynienia z rozprawą, która reprezentuje inną niż polska szkołę historyczną – w tym przypadku jest to szkoła anglosaska.

Już sama struktura pracy jest niezwykle ważna, ponieważ sposób rozplanowania poszczególnych rozdziałów i ich części składowych niewątpliwie odbija się ostatecznie na sposobie prezentacji ich treści. Przykładowo: jeżeli ilość stron w poszczególnych rozdziałach będzie się od siebie znacznie różniła (co widać już w spisie treści), może to wskazywać na niekorzystne dla samej zawartości zachwianie proporcji książki¹¹. Genezy tego można doszukiwać się już na etapie tworzenia planu pracy, dzielenia materiału na poszczególne sekwencje.

Jak zauważa W. Baran-Kozłowski, „pewną tradycją biografii biskupich stało się ujmowanie losów danego ordynariusza na tle epoki z szerokim uwzględnieniem różnych sfer jego działalności – nie tylko politycznej, lecz także wewnątrzkościelnej i gospodarczej”¹². Jest to celne spostrzeżenie, które znajduje odbicie w czymś, co możemy określić mianem merytorycznej konstrukcji rozprawy naukowej, mając na myśli sposób, w jaki autorzy komponują monografię biskupa z poszczególnych elementów jego działalności, zagadnień, które należy omówić, niektóre z nich uznając za kluczowe i tworząc z nich rozdziały, inne zaś oceniając jako mniej istotne i czyniąc z nich część składową czy jedynie fragment danego rozdziału.

W przypadku niemal wszystkich omawianych tu monografii biskupich mamy do czynienia z dwoma tendencjami: rozprawę otwiera

---

¹¹ Zob. M. Szymaniak, *Biskup plocki Gedko...*, dz. cyt., s. 3-4. Rozdział I ma 65 stron, rozdział II ma ich 64, zaś rozdział III – aż 163.

¹² W. Baran-Kozłowski, *Tomasz Pietras, „Krwawy wilk z pastorałem”*. Biskup krakowski Jan zwany *Muskatą*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2001, s. 262, „Roczniki Historyczne” 68 (2002), dz. cyt., s. 245.

rozdział poświęcony pochodzeniu hierarchy i jego drodze na tron biskupi¹³ lub też szkicujący tło epoki, w której przyszło żyć danej postaci, co zazwyczaj sugeruje, że jest to potrzebne jako kontekst dla konkretnych, często przełomowych decyzji i działań podejmowanych przez tegoż bohatera¹⁴. Następnie autorzy przystępują do meritum, opisując działalność polityczną i kościelną hierarchy. Przyjrzenie się sposobowi, w jaki rozwiązał to każdy z autorów, pozwoli wykazać podobieństwa i różnice na poziomie struktury tychże prac.

Autorka najstarszej z nich, G. Lichończak-Nurek, po przybliżeniu w I rozdziale rodowodu i drogi Wojciecha Jastrzębca do biskupstwa, następane trzy rozdziały poświęca jego karierze na trzech kolejnych stolicach biskupich. Ich konstrukcja jest następująca: każdy dzieli się na podrozdziały: „działalność polityczna”, „działalność kościelna”, „działalność gospodarcza”. Poszczególne sfery działalności biskupa są więc rozpatrywane w ujęciu chronologicznym i w kontekście zajmowanego w danym momencie stanowiska w polskim episkopacie.

U W. Barana-Kozłowskiego również pojawiają się elementy ujęcia chronologicznego. W rozdziale II autor umieścił rozważania na temat pochodzenia arcybiskupa Henryka Kietlicza, a ze względu na skąpe informacje na ten temat, w tym samym rozdziale mógł zawrzeć rozważania o początkach rządów hierarchy. Rozdział III i V dotyczą drugiej i trzeciej fazy rządów metropolitalnych arcybiskupa, przy czym pojawia się pomiędzy nimi rozdział poświęcony misji pruskiej, pod względem chronologicznym związanej z treścią rozdziału III. Autor nie wyszczególnił osobnych rozdziałów poświęconych działalności kościelnej, politycznej i gospodarczej arcybiskupa, zapewne ze względu na niewielką ilość źródeł, odnoszących się wprost do tych zagadnień. Nieco podobną strukturę ma monografia współczesnego Kietliczowi biskupa Gedki.

M. Szymaniak podobnie rozwiązał kwestię pochodzenia biskupa i pierwszych lat jego rządów, również umieszczając rozważania na ich temat w jednym rozdziale, z tych samych zapewne powodów, co W. Baran-Kozłowski. Jeśli zaś chodzi o działalność kościelną i polityczną biskupa, to wszystkie wiadomości na jej temat zostały

---

¹³Tak jest u: G. Lichończak-Nurek, *Wojciech herbu Jastrzębiec...*, dz. cyt., s. 15-26; T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”..., dz. cyt., s. 13-41.

¹⁴Tak jest u: W. Baran-Kozłowski, *Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz...*, dz. cyt., s. 24-50; N. Nowakowska, *Królewski kardynał...*, dz. cyt., s. 25-46; M. Szymaniak, *Biskup płocki Gedko...*, dz. cyt., s. 27-92.

zebrane w ostatnim, trzecim rozdziale ujętym w dwie części (aktywność Gedki jako ordynariusza diecezji oraz na forum ogólnopolskim), podzielone na szereg podrozdziałów.

Autor monografii biskupa Jana Muskaty, T. Pietras zastosował jeszcze inne rozwiązanie. W drugim rozdziale podjął zagadnienie działalności politycznej biskupa w służbie Wacławów czeskich, zaś w kolejnym omówił kwestię konfliktu hierarchy z Władysławem Łokietkiem. Po dwóch rozdziałach dotyczących politycznej sfery działalności biskupa pojawia się rozdział dotyczący aktywności Muskaty jako gospodarza, duszpasterza i dostojnika kościelnego, gdzie działalność gospodarza – podobnie jak u G. Lichończak-Nurek – omówiona została na przestrzeni konkretnych okresów życia biskupa. Na uwagę zasługuje ostatnia część trzeciego podrozdziału, gdzie autor omawia stosunki hierarchy z papieżem, co wyróżnia tę pracę na tle omówionych dotychczas monografii. Ostatni rozdział poświęcił autor otoczeniu Jana Muskaty, a więc osobom, które z nim współpracowały i które z pewnością miały wpływ na jego decyzje i działania.

Praca N. Nowakowskiej zdecydowanie wyróżnia się na tle pozostałych monografii. Po I rozdziale poświęconym Jagiellonom na polskim tronie i problemowi monarchii renesansowej pojawiają się rozdziały poświęcone następującym zagadnieniom w relacji do kardynała Fryderyka Jagiellończyka: władza królewska (II rozdział), Kościół w Polsce (III rozdział), papieżstwo (V rozdział), spuścizna kardynała (VI rozdział). IV rozdział poświęcony został kwestii kształtowania wizerunku hierarchy i propagandy dworu królewskiego. Pomysł napisania takiego rozdziału jest oryginalny i wynika ze szczególnej pozycji kardynała jako członka rodziny królewskiej. Podobnie w przypadku rozdziału VII, gdzie Fryderyk Jagiellończyk ukazany jest na tle europejskich biskupów z rodów królewskich i kardynałów-ministrów. Rozprawa jest kolejną, obok pracy T. Pietrasa, której część poświęca się stosunkom hierarchy z papieżem.

Na końcu warto przyrzeć się rozprawie M. Koczerskiej poświęconej kard. Zbigniewowi Oleśnickiemu, która – choć nie jest monografią biograficzną tegoż hierarchy – to jednak jest godna przywołania przy okazji analizowania prac, które nimi są. Jest to praca *stricte* źródłoznawcza, czego naturalną konsekwencją jest występowanie w niej rozdziałów poświęconych analizie zewnętrznej dokumentów, badaniu ich autentyczności, pieczęciom kardynała, lecz także personelowi kancelarii i dworu biskupiego. Autorka jednak pisze o Oleśnickim

w kontekście jego relacji z przedstawicielami Kościoła krakowskiego, w związku z czym w pracy pojawiają się rozdziały poświęcone poszczególnym dostojnikom kościelnym, z którymi kardynał blisko współpracował (wikariusz generalny *in spiritualibus*, oficjał generalny krakowski, biskup sufragan) oraz jego stosunkom z krakowską kapitułą katedralną. Oryginalnym rozwiązaniem jest poświęcenie ostatniego rozdziału próbie sportretowania osobowości Zbigniewa Oleśnickiego na podstawie jego dokumentów i listów. Po przybliżeniu struktury omawianej rozprawy widać, że różni się ona zdecydowanie od pozostałych. O tym, dlaczego jest godna uwagi przyszłych autorów monografii biskupich będzie mowa w dalszej części artykułu.

Jak widać z powyższych rozważań, trudno znaleźć wspólny mianownik dla struktury wszystkich wybranych przez mnie monografii polskich biskupów średniowiecznych. Pewne elementy ich konstrukcji są wspólne, widać jednak wyraźne różnice w sposobie ujęcia tematu. Wynika to przede wszystkim z ilości źródeł, jakimi dysponuje autor, ale i z modelu monografii, jaki realizuje.

Modele monografii biograficznych biskupów

Po bliższym zapoznaniu się z konstrukcjami omawianych monografii biograficznych polskich biskupów średniowiecznych wyłaniają się pewne modele, według których monografie te zostały napisane. Wyodrębniam tutaj trzy:

- 1) model chronologiczny
- 2) model dedukcyjny
- 3) model problemowy

Każdy z tych modeli reprezentuje zarazem konkretny sposób prowadzenia narracji biograficznej. Warto krótko scharakteryzować każdy z nich.

Model chronologiczny

Reprezentuje go rozprawa G. Lichończak-Nurek. Jest to model wiernie chronologiczny, gdzie narrację biograficzną rozpoczynają rozważania na temat pochodzenia biskupa, kończy zaś rozdział dotyczący kresu jego życia. Znajduje zastosowanie zarówno gdy autor dysponuje małą ilością źródeł, jak i znaczną, ponieważ taka struktura narracji narzuca prezen-

tację dokumentów w uporządkowany, chronologiczny, nieproblemowy sposób. W modelu tym dzięki prezentacji kolejnych etapów kariery biskupa mamy możliwość zestawienia i porównania na przykład intensywności zaangażowania biskupa w działalność polityczną w czasie kierowania konkretną diecezją lub w danym okresie jego życia. Da się tu prześledzić jak kształtowała, a może również i zmieniała się osobowość biskupa w miarę upływu lat. Poza tym innym badaczom dobrze się z takiej monografii korzysta, ponieważ układ treści jest prosty i przejrzysty. Z drugiej strony model ten nie stawia autorowi wysokich wymagań jeśli chodzi o kreatywność związaną z konstrukcją rozprawy. Przy chronologicznej strukturze pracy może być trudno o wygenerowanie nowych problemów badawczych. Rozprawa taka pozostaje więc solidnie wykonaną pracą, która jednak nie zawsze może inspirować kolejnych historyków do dalszych, pogłębionych badań tematu, który porusza.

Model dedukcyjny

Według tego modelu napisali swoje rozprawy W. Baran-Kozłowski i M. Szymaniak. W tym przypadku mamy do czynienia z monografiami, gdzie narracja prowadzona jest poniekąd od ogółów do szczegółów z zachowaniem chronologii (poniekąd, ponieważ w drugiej części prac pojawiają się elementy ujęcia problemowego). Najpierw szkicuje się tło powszechnokościelne, potem zaś umieszcza się na nim życiorys biskupa. Taki typ narracji sprawdza się w sytuacji, gdy autor dysponuje ograniczoną ilością źródeł. W monografiach napisanych w ten sposób działalność biskupa ma punkt odniesienia – najczęściej w postaci wydarzeń, które miały miejsce przed jego pontyfikatem i dotyczą konkretnych zjawisk w Kościele powszechnym. Sprawdza się to szczególnie w przypadku postaci, których działalność w jakiś szczególny sposób koresponduje z zarysowanym tłem. Dzięki takiemu ujęciu łatwo o nowe problemy badawcze, przede wszystkim o namysł nad tym, jak działalność biskupów z innych krajów ma się do aktywności tegoż hierarchy na forum Kościoła powszechnego. Jednocześnie należy wziąć pod uwagę, że choć mamy tu do czynienia z monografią biograficzną biskupa, to część pracy zostaje poświęcona omówieniu zagadnień, przy prezentacji których wzmianki o samym bohaterze tejże monografii w ogóle się nie pojawiają. Oprócz tego w tym modelu trudno o wyraźne rozgraniczenie między poszczególnymi obszarami działalności biskupa.

Model problemowy

O modelu tym można mówić w odniesieniu do rozpraw T. Pietrasa, N. Nowakowskiej i M. Koczerskiej. Tutaj poszczególne rozdziały dotyczą różnorodnych zagadnień problemowych, tworząc razem mozaikę życiorysu biskupa. W porównaniu z wcześniejszymi modelami tutaj patrzy się na kwestię biografii biskupa z nowej perspektywy. Taki typ monografii sprawdza się w przypadku dysponowania dużą ilością źródeł, które można zestawiać ze sobą w różnych konfiguracjach. Jest to model najbardziej nowatorski, twórczy i wymagający, a zarazem dający naukowcowi największą swobodę autorską. Jest to wyzwanie dla autora, od którego wymaga się świeżego spojrzenia na życiorys biskupa. Pojawia się tu również pewna przestrzeń dla elementów interdyscyplinarnych. W takim modelu trudno jednak ująć wszystkie obszary działalności biskupa – istnieje duże prawdopodobieństwo, że praca taka nie będzie pełną biografią hierarchy, ponieważ wyraźne eksponowanie pewnych elementów jego życiorysu musi odbyć się kosztem słabszego naświetlenia pozostałych. Istnieje także ryzyko pojawiania się powtórzeń jeśli chodzi o faktografię, co wynika stąd, że chronologia jest tu zaburzona, w rozproszeniu. Pewną pomocą może być dodatek w postaci chronologii życia biskupa, umieszczony najlepiej w początkowej części pracy.

Przybliżę teraz preskryptywne uwagi recenzentów omawianych monografii odnoszące się do kwestii kompozycyjnych, ale i merytorycznych, aby ostatecznie móc przedstawić własne wnioski dotyczące tego, jak można pisać monografie polskich średniowiecznych biskupów.

Monografie biskupie w opiniach recenzentów

Monografia biskupa, choć zazwyczaj jest pracą o charakterze biograficznym, pozostaje wciąż rozprawą naukową. Te zaś są w dużym stopniu odzwierciedleniem nie tylko wiedzy autora i znajomości źródeł oraz literatury przedmiotu, lecz także jego warsztatu jako historyka. Nie bez przyczyny w pierwszej części artykułu omówiona została struktura poszczególnych monografii – bowiem już ona sama mówi wiele na temat danej publikacji i zdolności autora do przekształcenia zebranego materiału w dobrze napisaną książkę. Recenzenci zwracają uwagę na fakt, że złe rozplanowanie konstrukcji pracy naukowej może skutkować

rozproszeniem problemów¹⁵ lub zachwianiem proporcji książki¹⁶. Wniosek jest więc następujący: już etap rozplanowywania konstrukcji pracy naukowej jest niezwykle ważny – nawet najskrupulatniej zebrany, bogaty materiał może ucierpieć, a jego treść nie zostać w pełni doceniona jeżeli autor nie nada mu dobrze przemyślanej formy. Tą formą jest zaś struktura rozprawy naukowej – jeżeli będzie dobrze rozplanowana, autor nie będzie miał problemu z pisaniem, a odbiorca z czytaniem.

Warto zwrócić uwagę, że wśród recenzentów pojawiają się głosy świadczące o ich otwartości na nowe pomysły dotyczące struktury monografii biskupiej, na odejście od utartych w historiografii wzorców. Warto przytoczyć tutaj opinię P. Chojnackiego: „Od następnych prac tego typu oczekiwać należy śmielszego zerwania z typem »klasycznej« monografii biskupiej, na rzecz bardziej dynamicznego ukazywania postaci”¹⁷. Można więc uznać, że przyszli autorzy monografii biskupich już zyskali aprobatę jeśli chodzi o próby ujmowania problematyki życiorysu biskupa w nowy sposób.

Właśnie tak nowatorskie podejście reprezentuje jeden z rozdziałów książki M. Koczarskiej poświęconej kardynałowi Zbigniewowi Oleśnickiemu. Autorka pozwoliła sobie bowiem na rozdział dotyczący osobowości kardynała, sportretowanej na podstawie jego dokumentów i listów¹⁸. Zaskoczyła recenzentów swoim nowatorstwem, ostatecznie zyskując ich bardzo przychylnie opinie¹⁹. Należy jednak zaznaczyć,

¹⁵ J. Maciejewski, *Wojciech Baran-Kozłowski, Arcybiskup gnieźnieński...*, dz. cyt., s. 159.

¹⁶ A. Baranowska, *Biskup płocki Gedko (1206-1223). Działalność kościelnopolityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej, Marek Szymaniak, Toruń 2007: [recenzja]*, „Przegląd Historyczny” 99 (2008) nr 1, s. 154.

¹⁷ P. Chojnacki, *Grażyna Lichończak-Nurek, Wojciech herbu Jastrzębiec...*, dz. cyt., s. 138. Podobnie J. Maciejewski: „W rezultacie więc otrzymaliśmy [...] trochę przestarzały jak na obecne potrzeby katalog problemów. [...] Ogólnie rzecz biorąc, otrzymaliśmy książkę ciekawą, ale opartą na nieco archaicznym formularzu badawczym i sposobie narracji. Trudno zatem uznać ją za przykład dobrej, nowoczesnej biografii wysokiego dostojnika kościelnego”, Tenże, *Wojciech Baran-Kozłowski, Arcybiskup gnieźnieński...*, dz. cyt., s. 165.

¹⁸ M. Koczarska, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski...*, dz. cyt., s. 249-274.

¹⁹ „O ostatnim VIII rozdziale już wspominałem. Przerasta on oczekiwania czytelnika. Mimo że autorka zdawała sobie sprawę z ryzyka, jakie niesła ze sobą próba określenia osobowości Oleśnickiego na podstawie jego listów i dokumentów (s. 250), na szczęście dla historiografii ryzyko to podjęła”, J. N i k o d e m, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423-1455)*, Maria Koczarska, War-

że nie każdy autor biskupiej monografii może sobie na taki zabieg pozwolić. Zezwolenia niejako udziela obiektywnie wystarczająca ilość dokumentów związanych z postacią (sama M. Koczerska stwierdza, że: „Postać Zbigniewa Oleśnickiego jest wyjątkowo dobrze oświetlona źródłami”²⁰), którą nie wszyscy autorzy monografii dysponują²¹. Naukowcy mający do dyspozycji mniejszą liczbę dokumentów i piszący o postaciach mniej wybitnych muszą zatem wykazać się rozsądną kreatywnością, jeżeli chcą zamieścić w swoich rozprawach nowe, oryginalne ujęcia.

W kwestiach merytorycznych jest wiele uwag i zarzutów recenzentów, które warto tu przybliżyć. Jednym z najczęściej stawianych jest zbytnia pobieżność. Zarzuca się ją autorom, którzy podjęli się pisania o postaciach, po których zostało wiele dokumentów²². Jest to wyraźny sygnał, że nie jest łatwo napisać dobrą całościową monografię biograficzną biskupa gdy dysponuje się dużą ilością źródeł²³.

---

szawa 2004: [recenzja], „Studia Źródloznawcze” 43 (2005), s. 199. Pozytywną opinię wyraził także A. Radziwiński: T e n ż e, *Maria Koczerska, Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423-1455)*, Warszawa 2004, DiG, ss. 502, „Kwartalnik Historyczny” 114 (2007) 4, s. 122.

²⁰ M. K o c z e r s k a, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski...*, dz. cyt., s. 249.

²¹ Niemniej jednak K. R. Prokop zarzuca brak podjęcia takiej próby W. Baranowi-Kozłowskiemu, choć ten pisał o biskupie żyjącym na przełomie XII i XIII w.: „Wyraźnie odczuwalny jest też brak zamieszczenia na końcu monografii jakiejś próby ogólnej charakterystyki postaci, zwrócenia uwagi na możliwe do uchwycenia cechy jego osobowości, wreszcie też ukazania pozycji dziejowej tego pasterza Kościoła i męża stanu (ponadto ewentualnie garści uwag o jego wizerunku w późniejszej historiografii), miast czego w *Zakończeniu* znajdujemy ujętą w punkty rekapitulację, o czym była mowa w poszczególnych rozdziałach”, K. R. P r o k o p, *Wojciech Baran-Kozłowski, Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199-1219). Działalność kościelna i polityczna* (Poznańskie Studia Historyczne, t. [11]), Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005, ss. 296, „Studia Gnesnensia” 23 (2009), s. 32.

²² [Recenzja]: Natalia Nowakowska, *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, wyd. polskie, poprawione, Wydawnictwo Societas Vistulana, Kraków 2011, 281 pp., „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 103 (2015), s. 401; P. C h o j n a c k i, *Grażyna Lichończak-Nurek, Wojciech herbu Jastrzębiec...*, dz. cyt., s. 137; Sz. T r a c z, Natalia Nowakowska, *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*. Tłum. T. G r o m e l s k i, Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana. Kraków 2011, 251 ss. „Folia Historica Cracoviensia” 18 (2012), s. 291.

²³ Szereg niezwykle cennych uwag dotyczących wyboru między całościową a problemową monografią biskupią, ale i wielu innych kwestii związanych z pisaniem o biskupach sformułowała M. Koczerska. Por. T a ż, *Biskup w Polsce późnego Śre-*

Z zarzutem pobieżności wiąże postulat poświęcenia nieco więcej uwagi ostatnim latom życia hierarchy, a także okolicznościom jego śmierci²⁴. Na nieco bardziej obszernie rozważania na ten temat pozwoliły sobie G. Lichończak-Nurek i M. Koczerska²⁵. W przypadku tego zagadnienia źródła nie zawsze dają pole do pogłębionych badań, jednakże autor winien kończyć rozprawę w sposób, który nie będzie pozostawiał odbiorcy z uczuciem niedokończonej narracji, a tak się może stać, gdy poda tylko zwięzłą informację o śmierci hierarchy, któremu poświęcił całą rozprawę.

Jedną z pułapek, w jakie może wpaść autor biografii biskupa, jest brak obiektywizmu w patrzeniu na opisywaną przez siebie postać. Warto przy tej okazji wspomnieć, że autorzy monografii poświęconych biskupom: Gedce, Janowi Muskacie i Fryderykowi Jagiellończykowi postawili sobie niełatwy cel „odczernienia” tychże postaci, próbując (nie zawsze z sukcesem) ukazać ich w obiektywnym świetle historii. W części recenzji pojawiają się zarzuty o brak dystansu do hierarchy lub też o wyolbrzymianie jego dokonań²⁶. Z kolei zachowanie obiektywnego spojrzenia – jako postawa nie zawsze łatwa do zachowania – jest dostrzegane i bardzo pozytywnie oceniane²⁷.

Jeden z najczęstszych zarzutów recenzentów dotyczy pojawiających się nagminnie w monografiach błędów merytorycznych. Są to niedopa-

---

dniowiecza na tle porównawczym, [w:] *Kolory i struktury średniowiecza*, red. W. F a ł - k o w s k i, Warszawa 2004, s. 126-127.

²⁴K. P. P r o k o p, *Wojciech Baran-Kozłowski, Arcybiskup gnieźnieński...*, dz. cyt., s. 431-432.

²⁵G. L i c h o Ń c z a k - N u r e k, *Wojciech herbu Jastrzębiec...*, dz. cyt., s. 223-230; M. K o c z e r s k a, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski...*, dz. cyt., passim. „Wielką zasługą M. Koczerskiej jest też zwrócenie uwagi na ostatnie lata Oleśnickiego. Szczególnie może na walkę z postępującą chorobą i starością [...]”, J. N i k o d e m, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423-1455)*, *Maria Koczerska...*, dz. cyt., s. 199.

²⁶J. M a c i e j e w s k i, *Wojciech Baran-Kozłowski, Arcybiskup gnieźnieński...*, dz. cyt., s. 163. Co interesujące, w przypadku monografii biskupa Jana Muskaty autorstwa T. Pietrasa recenzentka zarzuca mu brak obiektywizmu, zaś recenzent właśnie za obiektywizm go chwali. Por. A. K o w a l s k a - P i e t r z a k, „*Krwawy wilk z pastorałem*”. *Biskup krakowski Jan zwany Muskatą, Tomasz Pietras, Warszawa 2001: [recenzja]*, „Przegląd Nauk Historycznych” 1-2 (2003) nr 1, s. 230-231 i W. B a r a n - K o z ł o w s k i, *Tomasz Pietras, „Krwawy wilk z pastorałem”...*, dz. cyt., s. 247.

²⁷J. N i k o d e m, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423-1455)*, *Maria Koczerska*, dz. cyt., s. 200.

trzenia różnego typu, również pozamerytoryczne; od niekonsekwencji, poprzez wybiórczość, uogólnienia, nadinterpretacje, błędy rzeczowe po mylenie dat czy niestaranną korektę²⁸. Autorzy przyszłych monografii biskupich powinni zwrócić na to szczególną uwagę oraz uczyć się na błędach swoich poprzedników. Nawet jeżeli błędy są drobne, to ich namnożenie niewątpliwie deprecjonuje wartość pracy w oczach czytelnika.

Co do kwestii warsztatowych, warto poświęcić również nieco uwagi zagadnieniu analizy dostępnych źródeł. Również przy tej okazji należy wskazać na różniącą się od pozostałych monografię M. Koczerskiej. Jest to praca zdecydowanie źródłoznawcza. Może ona jednak stanowić wzór dla autorów monografii jako przykład tego, jak należy analizować dokumenty związane z postacią biskupa. Sugestia ta pojawia się, ponieważ dzięki przyjrzeniu się metodom pracy doświadczonego źródłoznawcy, autorzy mogą poprawić pod tym względem własny warsztat, unikając dzięki temu zarzutu o brak dogłębnej analizy źródeł czy też o „syndrom przepisowywacza źródeł”²⁹.

Wśród zarzutów recenzentów pojawia się także niewystarczająco dogłębna kwerenda. Można tutaj zestawić pracę T. Pietrasa o Janie Muskacie i N. Nowakowskiej o Fryderyku Jagiellończyku. Temu pierwszemu, tworzącemu w obszarze polskiej historiografii, zwrócono uwagę na zaniedbanie dogłębnej kwerendy w literaturze zagranicznej³⁰. Autorce zaś, piszącej z pozycji historyka anglosaskiego, wytknięta została niedostatecznie skrupulatna kwerenda w obszarze polskojęzycznej historiografii, a także niesięgnięcie do *Polskiego Słownika*

²⁸P. Chojnacki, *Grażyna Lichończak-Nurek, Wojciech herbu Jastrzębiec...*, dz. cyt., s. 138; K. R. Prokop, *Wojciech Baran-Kozłowski, Arcybiskup gnieźnieński...*, dz. cyt., s. 432-437; D. Szulc, [Recenzja]: *Natalia Nowakowska, Królewski kardynał...*, dz. cyt., s. 401-403; M. M. Godoń, *Natalia Nowakowska, Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, Kraków 2011, 252 s., „Z Dziejów Prawa” 6 (2013), s. 261-262; Sz. Tracz, *Natalia Nowakowska, Królewski kardynał...*, dz. cyt., s. 289-305.

²⁹P. Chojnacki, *Grażyna Lichończak-Nurek, Wojciech herbu Jastrzębiec...*, dz. cyt., s. 138; „Chodzi tu bowiem o nagminne [...] cytowanie tekstów źródłowych *in extenso* w sytuacji, gdy we fragmentach tych nie ma żadnej spornej kwestii związanej z ich rozumieniem”, J. Maciejewski, *Wojciech Baran-Kozłowski, Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz...*, dz. cyt., s. 164.

³⁰W. Baran-Kozłowski, *Tomasz Pietras*, „Krwawy wilk z pastorałem...”, dz. cyt., s. 247.

Biograficznego (z którego korzystanie podczas pisania biografii zdaje się być niepisana warsztatową zasadą polskiej historiografii)³¹. Wnioski mogą być więc następujące: pisząc monografię warto sięgać również po obcojęzyczne i zagraniczne źródła i opracowania.

Ostatnim zagadnieniem do omówienia w tej części artykułu pozostaje kwestia dodatków do monografii. Jednym z nich jest itinerarium biskupa. Jediną monografią, w której się ono pojawia, jest rozprawa G. Lichończak-Nurek. Pomimo że praca ta jest chronologicznie najstarszą ze wszystkich tu omawianych, nie należy traktować itinerarium jako przestarzałego składnika monografii. Wręcz przeciwnie: recenzenci postulują uwzględnianie itinerariów w monografiach, które powstaną w przyszłości³². Jest ono mile widziane, a przy tym może być dowodem na dogłębną kwerendę źródłową przeprowadzoną przez autora oraz jego umiejętność osadzenia postaci historycznej w konkretnym miejscu i czasie³³. Ważne jednak, by unikać błędów, które popełniła sama autorka monografii o biskupie Jastrzębcu: itinerarium powinno być przez autora odpowiednio skomentowane i zinterpretowane, dzięki czemu może rzeczywiście wносить coś do monografii³⁴.

³¹ D. S z u l c, [Recenzja]: Natalia Nowakowska, *Królewski kardynał...*, dz. cyt., s. 400.

³² Sz. T r a c z, Natalia Nowakowska, *Królewski kardynał...*, dz. cyt., s. 306; P. C h o j - n a c k i, Grażyna Lichończak-Nurek, *Wojciech herbu Jastrzębiec...*, dz. cyt., s. 138. Warto przy tym zapoznać się z artykułami traktującymi o itinerariach bardziej ogólnie. Zob. A. G ą s i o r o w s k i, *Polskie itineraria późnośredniowieczne*, „Zapiski Historyczne” 50 (1985), nr 3, s. 221-238 (sam A. G ą s i o r o w s k i jest autorem *Itinerarium króla Władysława Jagielly 1386-1436*, Warszawa 1972); P. W ę c o w s k i, *Polskie itineraria średniowieczne i nowożytne: przegląd badań i propozycje badawcze*, „Studia Źródłoznawcze” 37 (2000), s. 13-48.

³³ „[...] wiele daje itinerarium nie tylko dla korygowania dat dokumentów i uporządkowania życiorysu badanej postaci, ale przede wszystkim dla poznania technik sprawowania władzy, podróży, pracy kancelarii”, M. K o c z e r s k a, *Nauki pomocnicze historii średniowiecznej w Polsce – stan i perspektywy badawcze*, [w:] *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, red. W. F a ł k o w s k i, Warszawa 2001, s. 183.

³⁴ Warto jednak zapoznać się z itinerarium sporządzonym przez autorkę: G. L i c h o ń c z a k - N u r e k, *Wojciech herbu Jastrzębiec...*, dz. cyt. s. 247-265. Przykład innego itinerarium, wyposażonego w mapę i solidny aparat naukowy: A. A d a m - s k a, *Uwagi o itinerarium biskupa Jana Grotowica (1326-1347)*, „Nasza Przeszłość” 84 (1995), s. 303-316.

Istotne są także wszelkie inne dodatki do monografii biskupiej, których nieuwzględnienie recenzenci oceniają negatywnie³⁵. Chodzi tutaj konkretnie o ilustracje, tabele, a także drzewa genealogiczne, kalendaria życia i wszystko to, co – oparte na źródłach – może przybliżyć czytelnikowi postać hierarchy. Elementy takie pokazują z jednej strony umiejętności i chęci autora w dociekaniu do wszelkich możliwych materialnych pozostałościach po życiu hierarchy, z drugiej zaś: jego zdolność do przetwarzania zebranego materiału i otwartość na prezentowanie znalezionych w źródłach informacji na różne sposoby.

Jak zatem pisać o biskupach?

Po przeanalizowaniu struktury omawianych monografii biskupich, wyszczególnieniu reprezentowanych przez nie modeli oraz zapoznaniu się z uwagami ich recenzentów można sformułować kilka postulatów i sugestii, które, mam nadzieję, przydadzą się innym badaczom w czasie prac nad przygotowaniem monografii biograficznej.

Można odnieść wrażenie, że model chronologiczny nie jest już pozytywnie odbieranym typem monografii biskupiej. Element tego ujęcia pojawia się w modelu dedukcyjnym więc i ten sposób konstruowania monografii zdaje się nie do końca odpowiadać wymogom najnowszej polskiej historiografii. Ujęcie chronologiczne wydaje się ustępować problemowemu, w konsekwencji czego model problemowy zdaje się najbardziej adekwatny.

Należy jednak zaznaczyć, że pewne elementy pozostałych dwóch modeli są wciąż godne uwzględnienia. Z pewnością należą do nich rozważania natury genealogicznej. Trudno bez nich wyobrazić sobie monografię, która ma nosić miano biograficznej. Tym bardziej, że genealogia jako nauka pomocnicza historii bardzo mocno wrosła w polską historiografię.

Choć zagadnienie otoczenia biskupa i jego najbliższych współpracowników nie jest kwestią *stricto* biograficzną (bo w tym przypadku to nie on znajduje się w centrum zainteresowania), to jednak autorzy dostrzegają już jego znaczenie i wpływ na życiorys biskupa. T. Pietras cały ostatni rozdział swojej pracy poświęcił otoczeniu biskupa Muskaty

---

³⁵Sz. Tracz, Natalia Nowakowska, *Królewski kardynał...*, dz. cyt., s. 307; K. R. Prokop, Wojciech Baran-Kozłowski, *Arcybiskup gnieźnieński...*, dz. cyt., s. 431.

tworząc biogramy związanych z nim postaci³⁶. Tymczasem M. Koczerska jeden z rozdziałów poświęciła wikariuszowi generalnemu *in spiritualibus*, oficjałowi generalnemu krakowskiemu oraz biskupowi sufraganowi w czasach pontyfikatu Oleśnickiego, a w kolejnym omówiła stosunki tegoż z krakowską kapitułą katedralną³⁷. Co więcej, recenzenci pozytywnie odnoszą się do uwzględnienia elementu socjologicznego w monografii biskupa, a jego pominięcie traktują jako istotny mankament pracy³⁸. Wygląda więc na to, że w przyszłych monografiach biskupich powinien on zostać uwzględniony.

Przemawia za tym również fakt, że analiza kontaktów społecznych biskupa pozwala na próbę przyjrzenia mu się od strony psychologicznej. Jak zostało już wspomniane, M. Koczerska podjęła się próby naskikowania osobowości kardynała Zbigniewa Oleśnickiego i spotkało się to z uznaniem ze strony recenzentów. Odkrywanie *formam mentis* wybitnego hierarchy sprzed kilku wieków na podstawie pozostałych po nim dokumentów jest niewątpliwie zajęciem intrygującym, z pogranicza historii i psychologii. Motyw taki może pojawić się w monografii biskupiej, należy jednak wziąć pod uwagę, że taka próba rekonstrukcji psychologicznej postaci powinna być poparta solidnym zapleczem źródłowym i wymaga od autora warsztatu pozahistorycznego.

Można tu jeszcze wspomnieć o kwestii, która co prawda nie pojawiła się wśród uwag cytowanych recenzentów, jednak ma niewątpliwie duże znaczenie jeśli chodzi o oczekiwania i pierwsze wrażenie, jakie wywołuje biografia biskupa u czytelników. Chodzi tutaj mianowicie o sam tytuł. Ma to bezpośredni związek z wielokrotnie poruszaną wyżej kwestią pisania całościowej monografii biskupa lub poruszającej jedynie wybrany aspekt lub wybrane aspekty jego działalności. Jeżeli mamy do czynienia z tym drugim typem, warto odpowiednio zasygnalizować to

---

³⁶ T. Pietras, „Krwawy wilk z pastorałem”..., dz. cyt., s. 165-223.

³⁷ M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski*..., dz. cyt., s. 173-248.

³⁸ P. Chojnacki, *Grażyna Lichończak-Nurek, Wojciech herbu Jastrzębiec*..., dz. cyt., s. 138; J. Nikodem, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423-1455)*, Maria Koczerska..., dz. cyt., s. 198-199; D. Szulc, [Recenzja]: *Natalia Nowakowska, Królewski kardynał*..., dz. cyt., s. 403-404; Sz. Tracz, *Natalia Nowakowska, Królewski kardynał*..., dz. cyt., s. 295; Z. Wilk-Woś, *Natalia Nowakowska, Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, Kraków 2011, s. 252, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 13 (2012), s. 271.

w tytule, aby uniknąć sytuacji, w której czytelnik spodziewający się pełnej monografii biskupa otrzymuje książkę, której tytuł właśnie taką treść zapowiada, jednak w rzeczywistości nie spełnia tych wymogów, przez co odbiorca słusznie czuje się wprowadzony w błąd, co z kolei niekorzystnie wpływa na odbiór nawet dobrze napisanej publikacji. Tytuł powinien więc być adekwatny do treści³⁹.

Poza zasugerowanymi i omówionymi wyżej częściami składowymi przyszłych monografii biskupich ich autorzy z pewnością sami rozstrzygną, jakie elementy warto zawrzeć w rozprawie, a jakie pominąć⁴⁰. Ścieżka życia i kariery każdego z biskupów była unikalna, domaga się więc indywidualnego podejścia. Trudno więc o naszkicowanie jednego, optymalnego modelu monografii, który byłby dobrym punktem odniesienia zarówno dla biografów XIII-wiecznego mniej znanego biskupa, jak i dla XV-wiecznego prymasa Polski. Można tu zasugerować uwzględnienie statusu danego biskupa w państwie oraz konkretne wydarzenia w jego życiu i ich znaczenie, a jeżeli jakieś wydarzenie lub zagadnienie było szczególnie ważne, a jest dobrze udokumentowane, można poświęcić mu osobny rozdział lub podrozdział. Warto postarać się, aby praca wносиła coś nowego do dotychczas ujętej w historiografii wiedzy na temat danego biskupa i aby razem reprezentowała solidny warsztat historyczny autora.

W przypadku monografii troska o wysoki poziom merytoryczny pracy jest tym bardziej uzasadniona, że – jak pokazuje historiografia – raz napisana biografia średniowiecznego biskupa, nawet jeżeli spotka-

---

³⁹ Por. T. G r a f f, *Piotr Tańkowski, Jan Łaski (1456-1531) kanclerz koronny i prymas Polski*, Wydawnictwo Sejmowe, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, s. 476, „*Studia Źródłoznawcze*” 47 (2009), s. 258-261.

⁴⁰ Interesujące są także uwagi A. Baranowskiej, które mogą być przydatne dla przyszłych autorów monografii: „Pogłębienie wiedzy na temat: a) pochodzenia postaci należących do episkopatu, b) ich formacji intelektualnej, c) więzi personalnych i formalnych, jakie łączyły ich z kręgami elity społecznej oraz z instytucjami i przedstawicielami władzy, tak duchownej, jak i państwowej, d) prowadzonej przez nich działalności kościelnej i politycznej – wszystko to potrzebne jest dla lepszego poznania i zrozumienia procesów toczących się w polskim Kościele w tym okresie, jego miejsca w Kościele powszechnym i roli odgrywanej w Polsce”, T a ż, *Biskup płocki Gedko (1206-1223). Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej*, Marek Szymaniak..., dz. cyt., s. 151.

ła się z brakiem uznania, nieprędko doczeka się swojej następczyni⁴¹. W najlepszym przypadku mija kilkadziesiąt lat aż kolejny badacz na nowo podejmie się pisania o biskupie, który ma już swoją monografię. Nawet jeżeli jest ona kiepsko napisana, to w historiografii znajdzie się aż zanadto luk badawczych do wypełnienia, aby potrzeba napisania lepszej wersji już istniejącej monografii była rzeczywiście paląca. Badacze zajmujący się innymi zagadnieniami, którzy z jakichś powodów muszą sięgnąć do materiałów dotyczących danego biskupa, są więc niejako skazani na korzystanie z najnowszych opracowań, które go dotyczą, ponieważ są to opracowania najaktualniejsze. Prace niezbyt wysokiej jakości z pewnością nie przysłużą się ich badaniom.

Wszystkie powyższe rozważania prowadzą do zaproponowania, aby autorzy przyszłych monografii biskupich byli otwarci na nowe metody ujęcia tematu, ale z drugiej strony nie odrzucali całkowicie już wypracowanej przez polską historiografię metody biografistycznej, gdyż jest to dobra, solidna szkoła, stawiająca z jednej strony na sumienną kwerendę i – jeśli rozprawa ma zyskać miano biografii – całościowe ujęcie pontyfikatu biskupa, a z drugiej strony otwarta na nowe pomysły – jeżeli tylko są oparte na rzetelnej pracy badawczej. Pozostaje mi mieć nadzieję, że zawarte w tym artykule rozważania będą przydatne dla przyszłych autorów monografii polskich średniowiecznych biskupów.

---

⁴¹ Przykładowo: J. Umiński, *Henryk arcybiskup gnieźnieński zwany Kietliczem 1119-1219*, Lublin 1926 i W. Baran-Kozłowski, *Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199-1219). Działalność kościelna i polityczna*, Poznań 2005; H. Rybus, *Królewicz kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński*, Warszawa 1935 i N. Nowakowska, *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, Kraków 2011.

Bibliografia

- Adamska A., *Uwagi o itinerarium biskupa Jana Grotowica (1326-1347)*, „Nasza Przeszłość” 84 (1995), s. 303-316.
- Baran-Kozłowski W., *Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199-1219). Działalność kościelna i polityczna*. „Poznańskie Studia Historyczne”, t. 11, Poznań 2005.
- Baran-Kozłowski W., *Tomasz Pietras, „Krwawy wilk z pastorałem”. Biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2001, ss. 262, „Roczniki Historyczne” 68 (2002), s. 245-247.
- Baranowska A., *Biskup płocki Gedko (1206-1223). Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy książęcej*, Marek Szymaniak, Toruń 2007: [recenzja], „Przegląd Historyczny” 99 (2008) nr 1, s. 150-154.
- Bruszevska-Głombiowska M., *Biskup wrocławski Michał. Działalność kościelna, gospodarcza, polityczna (1220-1252)*, Gdańsk 2002.
- Chojnacki P., *Grażyna Lichończak-Nurek, Wojciech herbu Jastrzębiec – arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362-1436)*, Kraków 1996, ss. 294, 6 nlb., Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, „Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego”, t. 4, [w:] „Kwartalnik Historyczny” 105 (1998) nr 4, s. 136-139.
- Gąsiorowski A., *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1436*, Warszawa 1972.
- Gąsiorowski A., *Polskie itineraria późnośredniowieczne*, „Zapiski Historyczne” 50 (1985), nr 3, s. 221-238.
- Godoń M. M., *Natalia Nowakowska, Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, Kraków 2011, 252 s., „Z Dziejów Prawa” 6 (2013), s. 259-262.
- Graczyk W., *Paweł Giżycki, biskup płocki (1439-1963)*, Płock 1999.
- Graff T., *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008.
- Graff T., *Piotr Tańfilowski, Jan Łaski (1456-1531) kanclerz koronny i prymas Polski*, Wydawnictwo Sejmowe, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, ss. 476, „Studia Źródłoznawcze” 47 (2009), s. 258-261.
- Koczarska M., *Nauki pomocnicze historii średniowiecznej w Polsce – stan i perspektywy badawcze*, [w:] *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2001, s. 167-185.
- Koczarska M., *Biskup w Polsce późnego średniowiecza na tle porównawczym*, [w:] *Kolory i struktury średniowiecza*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2004, s. 107-127.

- Koczerska M., *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423-1455)*, Warszawa 2004.
- Kowalska-Pietrzak A., „*Krwawy wilk z pastorałem*”. *Biskup krakowski Jan zwany Muskatą, Tomasz Pietras, Warszawa 2001: [recenzja]*, „Przegląd Nauk Historycznych” 1-2 (2003) nr 1, s. 249-253.
- Lichończak-Nurek G., *Wojciech herbu Jastrzębiec – arcybiskup i mąż stanu (ok. 1362-1436)*, „Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego”, t. 4, Kraków 1996.
- Maciejewski J., *Działalność kościelna Gerwarda z Ostrowa, biskupa wrocławskiego w latach 1300-1323*, Bydgoszcz 1996.
- Maciejewski J., *Episkopat polski doby dzielnicowej 1180-1320*, Kraków-Bydgoszcz 2003.
- Maciejewski J., *Wojciech Baran-Kozłowski, Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199-1219). Działalność kościelna i polityczna*, Poznań 2005, *Wydawnictwo Poznańskie*, ss. 296, „Kwartalnik Historyczny” 113 (2006), nr 2, s. 159-165.
- Nikodem J., *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423-1455)*, Maria Koczerska, Warszawa 2004: [recenzja], „Studia Źródłoznawcze” 43 (2005), s. 196-200.
- Nowakowska N., *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, Kraków 2011.
- Pietras T., „*Krwawy wilk z pastorałem*” – *biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Warszawa 2001.
- Prokop K. R., *Biskupi pomocniczy w diecezjach polskich w dobie przedtrydenckiej (druga połowa XIII wieku – pierwsza połowa XVI wieku)*, Kraków 2002.
- Prokop K. R., *Wojciech Baran-Kozłowski, Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz (1199-1219). Działalność kościelna i polityczna (Poznańskie Studia Historyczne, t. [11])*, *Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005*, ss. 296, „Studia Gnesnensia” 23 (2009), s. 429-440.
- Radzimiński A., *Maria Koczerska, Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423-1455)*, Warszawa 2004, *DiG*, ss. 502, „Kwartalnik Historyczny” 114 (2007) nr 4, s. 119-122.
- Rybus H., *Królewicz kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński*, Warszawa 1935.
- Sz. Tracz, *Natalia Nowakowska, Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503). Tłum. Tomasz Gromelski. Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana. Kraków 2011, 251 ss.*, „Folia Historica Cracoviensia” 18 (2012), s. 287-307.
- Szulc D., [Recenzja]: *Natalia Nowakowska, Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, wyd. polskie, poprawione,

- Wydawnictwo Societas Vistulana, Kraków 2011, 281 pp.*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 103 (2015), s. 399-404.
- Szymaniak M., *Biskup płocki Gedko (1206-1223) Działalność kościelno-polityczna na tle procesu emancypacji Kościoła polskiego spod władzy księżęcej*, Toruń 2007.
- Umiński J., *Henryk arcybiskup gnieźnieński zwany Kietliczem 119-1219*, Lublin 1926.
- Węcowski P., *Polskie itineraria średniowieczne i nowożytne: przegląd badań i propozycje badawcze*, „Studia Źródłoznawcze” 37 (2000), s. 13-48.
- Wilk-Woś Z., *Natalia Nowakowska, Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, Kraków 2011, ss. 252, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 13 (2012), s. 265-271.

DOROTA ŻYWCZAK

JAK PISAĆ O BISKUPACH? KILKA UWAG NA TEMAT MONOGRAFII BIOGRAFICZNYCH POLSKICH BISKUPÓW ŚREDNIOWIECZNYCH

Streszczenie: Polscy badacze średniowiecza wykazują w ostatnich latach dużą aktywność na polu pisania monografii biograficznych polskich biskupów żyjących w wiekach średnich. Analizując cechy, jakie wykazują tego typu rozprawy naukowe powstałe w ostatnim 25-leciu oraz sposób ich konstrukcji, można wskazać trzy modele pisania, jakie reprezentują, lub wokół jakich oscylują. Artykuł zbiera w jednym miejscu obserwacje i wnioski wyciągnięte na podstawie analizy kompozycji sześciu wybranych monografii biograficznych poświęconych polskim biskupom średniowiecznym, dzięki czemu można prześledzić, jak na przestrzeni ostatnich lat kształtowały się tendencje w pisaniu tego typu rozpraw. Widać tu wyraźnie przechodzenie od modelu chronologicznego, poprzez dedukcyjny, aż po najbardziej popularny w ostatnich latach model problemowy. Do rozważań na temat ewoluującego modelu monografii biograficznej średniowiecznego polskiego biskupa zostały włączone uwagi recenzentów wybranych sześciu publikacji, co pozwoliło na głębszą refleksję nad tym, w jaki sposób pisać o biskupach średniowiecznych.

Słowa kluczowe: monografia biograficzna, biskup, recenzent, konstrukcja, model.

**HOW TO WRITE ABOUT BISHOPS?
A FEW REMARKS ON THE BIOGRAPHICAL MONOGRAPHS
OF POLISH MEDIEVAL BISHOPS**

Abstract: Polish researchers of the Middle Ages have in recent years demonstrated a considerable activity in the field of writing biographical monographs of Polish medieval bishops. By analyzing the features and construction of such treatises from the last 25 years, one can recognize three models of writing they represent. The article comprises observations and conclusions drawn on the basis of the composition of six chosen biographical monographs devoted to Polish medieval bishops, thanks to which the tendencies in writing such works in the recent years may be followed through. An evident change from chronological, through deductive to the most popular problematic model can be noticed. The presentation of the evolution of the model of biographical monograph of medieval Polish bishops has been supplemented with reviews of six chosen publications, which allows for a deeper reflection on the topic of how to write about medieval bishops.

Key words: biographical monograph, bishop, reviewer, construction, model.

Translated by Hanna Rybkowska